

АЛЕКСАНДАР ПЕТРОВИЋ

**СВЕТИ ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И ПРОБЛЕМ ПИСМА**

САЖЕТАК: У раду се излаже питање настанка писма у контексту моравске мисије Светих Ћирила и Методија која се одвија између источног и западног Рима. Упоредјују се њихова хазарска и моравска мисија и уочава да се разликују за чињеницу новоствореног писма и тврди се да управо то доноси успех мисији. Сагледава се да словенски народ већ знатно раније има делотворно техничко писмо и да отуда рад солунских апостола долази у високо развијену културу. Посебно се разматра Маријино јеванђеље као најстарији српски спис на глагољници у коме упоредо постоје и ћирилични исписи. То указује на могућност да он може да буде метафорично схваћен као Камен из Розете старе српске писмености и културе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ћирило и Методије, глагољица, ћирилица, Маријино јеванђеље, Камен из Розете

Сам настанак писма, шта је писмо, а шта није, начин на који се енергија говора и садржај језика самерава облицима, далеко је од јасности. Симетрија језика и писма једна је од великих загонетки културе. Великој духовној творевини, као што је писменост, није лако одредити стварни почетак. Зашто писмо, а не радије само језик? Многе су недоумице да ли знаке неке старе културе треба схватити као писмо или само као урезе који означавају нешто посебно не досежући до општости коју писмо подразумева. У томе одлучну улогу, заправо, играју хипотезе, теоријске и атеоријске, с којима се приступа разумевању записа. Те претпоставке, често виговске по карактеру, оне које садашњост пројектују у прошлост, и сви остали писани споменици који у том контексту учествују у тумачењу

чењу, временом образују прави зид иза кога је тешко продрети и видети старија раздобља у пуном светлу њихове мисли.

Обично се сматра да је писмо линија разграничења на којој од неке културе настаје цивилизација. Писмо је као линија која прави имагинарну границу праисторије и историје која дели неписменост и писменост, дивљаштво и културу. Праисторија је практично оно што нема писмо, а историја се махом поистовећује с писмом да би на тај начин овладала светом. Ако би се указало да нека култура нема писмо, на тај начин би се посредно рекло да се она налази у праисторији и да не припада историјским заједницама са свим последицама које из тога произилазе.

Постоје различита домишљања, зависно од филозофске и идеолошке оријентације, зашто језик сам по себи није довољан већ је потребно писмо. Уџбеници говоре да је писмо настало на крају четвртог миленијума и да то представља разделницу према оном што се назива праисторијом. Историја је испољавање снаге писма док, с друге стране, митским друштвима није потребна историја јер она у свом свету вечног враћања истог не осећају потребу за писмом које у основи циклични ток преводи у линеарни. Она дуго пружају отпор линеарности јер античка друштва, која су већ с обе ноге у цивилизацији, ипак још увек своје разумевање писма задржавају на симболичкој цикличној равни култова. На то у својим историјским списима указује и Исак Њутн тумачећи писмо као Кадмову победу над змајем, а чупање и сађење његових зуба као плодност пречишћене, сублимне материје која представља писмо. Наравно, и поред ауторитета Исака Њутна, данас смо далеко од таквог тумачења. Зато постоји низ рационалистичких теорија које порекло писма траже у променама односа с природом које махом сагледавају у призми имагинарног напретка. Цивилизација и јесте нека врста немоћи да се заустави напредак, као да сваки напредак није и назадовање, и као да свака чињеница цивилизације није у исто време и документ варварства.

Имамо ли у виду идеологије еволутивног оптимизма, суочавамо се с низом великих питања за које ни данас немамо одговоре. Проблем је што једном настало писмо може и да нестане, а може и да остане, али да више нико не може да га прочита. То противречи усхићењу просвећене теорије напретка карактеристичне и за британски емпиризам и немачки идеализам и француски рационализам, по којој се све развија и креће ка неком савршенијем облику. Међутим, писмо уопште не следи ту теорију већ је с њим управо обратан случај. Током времена, писма се упрошћавају, урушавају, постају подложна ентропији и тај ток можемо сасвим лако да пратимо следећи, рецимо, морфологију језика и њихових писама од

истине санскрta до постистине енглеског. Када, рецимо, упоредимо хијероглифско писмо, истовремено фонетско и идеограмско, с модерним латиничним писмом које данас влада светом или се бар то труди, то је као да поредимо монументалну архитектуру пирамиде која призива загробну бесмртност душе са застакљеним тржним центрима као бездушним гробницама робе.

Зато је наше разматрање посвећено проблему писма које су Ћирило и Методије осмислили у IX веку с посебним духовним и културним циљем. Источни Рим их јесте послао, али из свих потоњих догађаја види се да то није био задатак већ њихова велика идеја за коју су били спремни да поднесу личну жртву. Њихов рад у потоњим временима није био добро схваћен јер се током историје наметнуо утисак да је њихово посланство упућено некој по својој природи праисторијској заједници која нема своје писмо. Чини се да делују у време када је формирање других писама одавно завршено, а да словенски народ после више од четири миленијума од појаве првог, сумерског писма, није успео да се описмени. Ово је већ само по себи становиште надмоћи историје која је позвана да праисторијској заједници немоћној сама створи писмо отвори врата за улазак у историју. Данас је ипак јасно да су овакву слику створиле колонијалне културе којима је власт над Словенима била један од главних циљева.

Насупрот томе, ми с пуно разлога мислимо о браћи из Солуна и њиховом подвигу који се уздигао изнад империјалне логике историје. Они су се, иако царски изасланици, толико снажно кретали против струје тог времена, политичке теорије о три једина језика хришћанства, да су учинили да упркос вековном заборава и надменом презиру просветитељског духа спрам „несавршености” њиховог писма и даље можемо да осетимо живу стваралачку енергију њихове мисли. Иако се глагољица давно не употребљава, она није нестала већ и даље чини невидљиву снагу ћирилице која је баштинила њен дух. Стога, и поред свих историјских искушења и данас пишемо својим писмом које нас, знали или не, спаја са средиштем космичке драме постајања и нестајања. Владимир Мошин, бранећи дело Ћирила и Методија од рђавих тумачења, указује да

сви ти разлози – по моме мишљењу – несумњиво бране веродостојност Ћириловог житија и још једанпут осуђују ону хиперкритичну баханалију, која се у наше доба управо размахала у историјској науци, неопрезно и без љубави газећи старо предање и турајући на његово мјесто властита мњења и судове.¹

¹ Владимир Мошин, „Хипотеза Ламанског о Хазарској мисији св. Ћирила”, *Лужнословенски филолоџ*, књ. VI, 1926–1927, с. 151.

Имајући ово у виду, треба прихватити да је глаголица, тако је названо писмо које Ћирило и Методије доносе, оригинално дело које је нашло добру симетрију са живим језиком и заживело у културној антропологији словенског света. Она је садржавала око четрдесет слова јер је скуп гласова словенских језика био знатно већи од грчког, а глаголица је све те гласове означавала словима. Народи се разликују по својој вокалности, по тону, односно тону-су који по природи ствари изражава и одређује писмо. Културна снага је већа ако је писмо ближе осећању живота, ако боље темперира биокултурни тонус слободног народа. Увезена и наметнута писма зато су увек Прокрустова постеља јер нису у резонанци с тоналношћу језика, стежу и бацају језик у окове да би тако смањили културну моћ говорника.

Релативно мало знамо о овом подухвату солунских полихистора, пре свега, јер су сви видови њиховог дела и све што је повезано с њим именовани много векова касније. Принуђени смо да се ослањамо на потоње или оскудне изворе као што су „Житије Ћирилово”, „Житије Методијево” (на старословенском), „Житије св. Климента” (на грчком), „Сведочанство Анастасија, папског библиотекара и секретара”, писма папа Јована VIII (872–882) и Стефана V (885–891) баварским црквеним великодостојницима и моравском кнезу Светоплуку, „Римске легенде” (на латинском). Али истовремено имамо изванредну прилику у околностима које можемо релативно одвојено посматрати као у неком огледу да схватимо како настаје писмо и како оно улази у културу.

I

У често препричаваној историји браћа из Солуна, Константин Филозоф, монашким именом Ћирило, и Методије, потврђујући практично речи Јеванђеља по Јовану, да у почетку, како превод, беше слово, донели су писмо словенском народу кнеза Велике Моравске, Рагислава.² Посланство Рагислава затражило је 862.

² Слово на данашњем руском значи реч, а на српском слово је повезано са словесност, прибраност, сабраност, док супротно од тога је немање слова, бесловесност. Можда због ове сложености у руском преводу стоји да у почетку беше мисао. У сваком случају, реч слово, шта год да је значила на језику народа Моравске, ближа је изворној грчкој речи *λόγος* неко превод реч. И Атанасије Стојковић преводи логос са слово, мада би можда најближа била српска реч слог која је анаграм речи логос и *vice versa*. Прво писмо и јесте слоговно и слог је, а не слово у санскрту најмања језичка јединица. Када би се рекло да у почетку беше слога, било би то најближе значењу логоса. Такав превод би имао и неопходну космолошку димензију, јер би се намах видело да крај мора да буде неслога, раздор, омраза, а да је његова супротност љубав од које све почиње добро изражена појмом слога.

од Михаила III, цара источног Рима, епископа и свештенике који ће на језику Велике Моравске ширити хришћанску веру. Хришћанство се тада у овом делу света проповеда на три језика, од којих сваки има своје писмо – хебрејском, грчком и латинском, а браћа из Солуна 863. доносе четврто велико писмо и почињу њиме преображај културе. Подухват договорен на овако високој равни морао је имати посебна значења, бити нека врста печата који се ставља на књигу живота. Писмо Солунске браће, подлога Светог писма која почива на *слову искони*, морало је имати значај духовног постулата по коме ће се заједница управљати.

Чрноризац Храбар пише да су Ћирило и Методије „створили писмена” „по чину грчких”, јер су се Словени пре Ћирила и Методија „мучили да записују” словенске речи латинским или грчким писмом.³ Махом се сматра, иако има и другачијих мишљења, да је тако настало прво словенско писмо чија је основа био језик Словена који су живели у Солуну и око њега. Тако су се, у складу са владајућим просвећеним појмом историје, Словенима отворила врата историје која је у том времену симболизована хришћанством као културом владајућег Рима. На тај језик су Ћирило и Методије превели грчке богослужбене књиге. Био је то, свакако, велики подухват знања и упорног рада који је не само испунио практичну сврху већ је на свој начин уздрмао темеље тадашњег светског поретка.

Треба схватити да се Солунска браћа крећу уском стазом између две супротстављене силе јер непосредно пре њиховог времена на Западу се формира царство под Карлом Великим које је практично било слика у огледалу источног Рима који је до тада био једини и универзални Рим. Створено је друго царство, што је свет довело до кризе и неизвесности. Римски епископ се тада све више везује за франачку цркву, те латински свештеници у Моравској оспоравају Ћирила и Методија не допуштајући литургију на словенском језику. Сама мисија апостола писмености одвија се за време првог великог раздора Западне и Источне цркве, у контексту такозване фотијанске шизме. Шизма је логична последица стварања алтернативног царства и Ћирило и Методије су несумњиво били свесни тога тако да су се трудили да не стану ни на једну страну да би могли да остваре наум да се у свету довршених писама појаве с новим. То није могло бити лако и зато су платили велику цену за своју смелост. Били су прогоњени, затварани, игнорисани, исмевани, не само од несловенских противника већ и од самих

³ V. Mošin, „Još o Hrabru, slovenskim azbukama i azbučnim molitvama”, *Slovo* 23, 1973, с. 13–14.

Словена. Они су при томе у осетљивом положају јер немају ниједно свештеничко звање и практично су лаици.

Неки непознати свештеник из Салцбурга је на латинском написао расправу *Conversio Bagoariorum et Carantonorum* којом доказује права салцбуршке цркве на Панонију. Огорчени писац вели да је све било добро

док није неки Грк, по имену Методије, новоизумљеним писменима на филозофски начин истиснуо латински језик и римско учење и угледна римска писмена, те је пред свим људима одузео углед литургији, јеванђељу и црквеној служби од оних који су је обављали на латинском.⁴

С друге стране, својом посланицом *Industriae tuae* (880) папа Јован VIII је опет потврдио словенско богослужење и Методијева права:

[...] Уверили смо се да је Методије у свим црквеним учењима и пословима правоверан. Указујемо да га с поштовањем примите за свога надбискупа... Хвалимо словенска писмена која је изумео Константин Философ и указујемо да се на томе језику славе дела Христа господа...⁵

И када Методије 882. одлази у Цариград, цар Василије и патријарх Фотије примају га с почастима хвалећи његово учење. Опет, с друге стране, браћа из Солуна била су оптужена за јерес у погледу проблема *filioque*, затварани, мучени, у непрекидној борби да одбране своју мисију.

Чини се да је разлог њиховим невољама то што су, следећи своју намеру, на мноштво начина прекорачили границе које су постављали и источни и западни Рим. Као да су духовно и политички покушавали да осмисле нешто што би се могло назвати средњи пут. Непознати свештеник каже да су латински језик истискивали на „филозофски начин”, што говори о дубини њихове мисли и снази њихових идеја чије ширење политичка репресија није могла да спречи, јер ништа и не може зауставити идеју чије је време дошло. А то време је било дошло до те мере да и данас, упркос свему, и даље траје. Зато су истовремено били похваљени и с Истока и Запада, али такође, кажњени с обе стране. Има се утисак да су се они превише приближили словенском племену и да су превази-

⁴ Ђорђе Трифуновић, *Ђурило и Методије – животиња, службе, канони, похвале*, Српска књижевна задруга, Београд 1964.

⁵ Исто.

шли идеју да то племе треба да буде у функцији оба Рима који су се по природи ствари отимали о доминацију.

Блискост са словенским народом стекли су још у младости јер се у Тириловом житију каже да су већ тада научили словенски језик дружећи се са тим народом који је живео у Солуну и око њега. То словенско племе распростирало се на великом подручју јер им је језик који су они довољно добро научили у Солуну омогућио да их разумеју на северу у Великој Моравској и да на основу њега започну писање азбуке која ће бити применљива хиљадама километара далеко. Али ми не знамо ни само име писма које доносе Тирило и Методије јер је глагољица име које дају научници. Не знамо ни како је тај народ називао језик којим је говорио на тако великом подручју. Он је извесно имао неко име, али оно је нестало и до нас су махом дошле само искривљене фонетске пројекције латинских и грчких историчара. Уместо правог имена имамо конвенционалну одредницу старословенски језик насталу договором историчара, лингвиста и политичара. И то је по себи чудно јер не постоји новословенски језик, или неки модерни словенски *коине* да би се имену словенски додао придев стари. Вероватно речца *сѣтари* треба да легитимише модерну позицију тумача. Тај *сѣтари* језик носи плуралзам одредница јер се до XII века зове „старословенски”, а од XII до XVIII „црквенословенски”, „српскословенски” и „српска редакција словенског језика”. За време од XVIII до средине XIX века дато му је још имена: „црквеноруски”, „словеносрпски”, „славјаносрпски” и „славјаносербски”. Следила су и нова имена: „српскохрватски”, „хрватскосрпски”, „српски или хрватски” и „хрватски или српски” језик. Овакво патинирање словенског језика има по свој прилици више историјске него лингвистичке разлоге.

II

Природно се поставља питање какав је то велики народ био и на којој је равни културе живео. Подаци византијских историчара су оскудни и пристрасни, али се ипак нешто може закључити. У другом делу списа *Miraculorum s. Demetrii martyris, liber II, I* анонимни византијски аутор је дао опис словенског покушаја освајања Солуна 677. године. Писац указује на техничко стваралаштво Словена и вештину у изради механичких направа. Он каже: „И тада се деси једно изванредно и право чудо над чудима. Док су, наиме, поменути Словени злотворно измишљали и градили на своју пропаст средства за одбрану, као и справе за напад на град, и док би се један сетио да пронађе ову, а други ону нову справу,

један нови начин ковања мачева, а други стрела, наста право такмичење у самоистицању пред народним вођама, јер је сваки појединац желео да се покаже угледнијим и ревноснијим од другог⁷. У даљем тексту византијски писац посебно скреће пажњу на једног од словенских мајстора.

[...] Међу њима беше један из истог народа Словена, искусан у животу, на послу и у проналажењу. Пошто је због свог богатог искуства био способан за намештање или изградњу ратних справа, он замоли самог кнеза да му се да пуна слобода, као и радна снага како би од расположиве дрвене грађе вешто склопио и подигао једну јаку кулу са точковима и ваљцима. Мајстор је обећавао да ће на врху куле поставити бацаче, са две стране причврстити неке вештачке мачеве, на врху изградити круниште за пешадију и читаву кулу обложити сировим кожама. Кула ће бити троспратна и у њу ће се сместити стрелци и праћкари. И саградиће такву справу да ће се помоћу ње сигурно моћи освојити град.

Даље анонимни историчар наводи:

Пошто су поменуте вође Словена биле запрепашћене планом чудне направе о којој сам говорио, и налазећи се у неверици пред тим речима, затраже да нацрта на земљи изглед склопа поменуте справе. Не оклевајући у томе онај мајстор, који је ту направу замислио, на земљи показа скицу дела. Како рекох, чим сагледаше скицу, примамљени страховитошћу будуће направе, радо прибаве силу момака, једне који су секли дрвену грађу за основу, друге јаке и веште у тесарским пословима, неке опет као коваче добро осмишљених железних оруђа, друге као наоружане војнике или као градитеље стрела. И беше силна гомила радника на споменутој справи.⁶

Ова опсада се дешава два века пре појаве браће из Солуна и опис довољно јасно говори да није реч о хорди већ о заједници јасне хијерархије, дефинисане поделе рада и високе техничке културе која у том тренутку у овом виду надмашује византијску. Ратници су понети таласом такмичења у иновацијама што указује на високу општу техничку културу. Од надмоћне словенске технологије Грке је спасао само Свети Димитрије. Сама скица коју је мајстор нацртао на захтев кнеза заправо је техничко писмо што говори о техничкој писмености, култури проналажења која никако не припада праисторијском домишљању штапа и канапа већ

⁶ Баришић, Фрањо *Чуда Димитрија Солунског као историјски извори*, Научна књига, Београд 1953.

образованој рационалности. То исцртавање скице у песку могло би се мирне душе славити као почетак српске техничке писмености. Уосталом, и Никола Тесла прву скицу свог мотора наизменичне струје не црта на папиру већ у песку парка у Будимпешти опомињући се стихова Гетеовог *Фауст*а. После два века од ове прве забележене техничке скице Ћирило и Методије су на истом месту затекли исту културу техничког писма која се у међувремену јамачно није изгубила. Није тешко претпоставити да су они дошли у додир с народом високе вероватно не само техничке културе.

Године 863. браћа крећу из Солуна и 864. стижу кнезу Растиславу који их гостољубиво прима. Долазе с личним искуством словенске културе, као и са преводом хришћанских богослужбених књига. Али оно најважније с чим се појављују јесте ново писмо које су сами изумели вођени сличном инвенцијом као и непознати словенски ратни мајстор. Очито да је реч о истој култури изумевања која је усмерена различитим исходиштима. Ново писмо није уопште саморазумљива идеја јер нужно не следи из идеје мисионарења. Подухват Ћирила и Методија има посебно место у византијској историји јер по својој целовитости представља прави културни програм који обухвата превод Светог писма и литургијских текстова заједно са стварањем новог писма. Осим тога, они су обогатили речник бројним изразима, фразама и новим синтаксичким склоповима. Намера да се створи словенска литургијска књижевност била је прави револуционарни чин без премца у том времену јер је „праисторијску”, „варварску” заједницу ставило у исти ред с надмоћном културом источног Рима. Уосталом, сва стара писма су према легендама била дарови богова тако да је мисија солунских апостола писмености несумњиво на граници могућег, јер стварање и ширење новог писма има у себи елементе који превазилазе пуки историјски заплет. Браћа су сматрала да је Бог све језике створио једнаким и да сви народи треба да учествују у тајни његовог писма. Тако сложени подухват нема право поређење у том времену јер је пре тога црква источног Рима општила на грчком, а само су високе неевропске културе Сирије, Египта, Месопотамије, Јерменије и Грузије имале литургије на својим језицима. Давањем писма словенској култури источни Рим посредно признаје да словенска култура припада реду старих култура.

III

Идеја новог писма родила се у оквиру покушаја енергичније културне политике источног Рима који је изашао из драме иконоборства, својеврсног наставка Јустинијанове елиминације хиљаду-

годишње Платонове академије. Ојачан успешном одбраном исконичности Рим је осетио потребу да хришћанство пренесе као поглед на свет народима који су живели на његовом ободу. Словенски верници с новим писмом могли су разумети речи Јеванђеља и духовно прићи еухаристији да би постали историјски део хришћанске екумене. Византија је и раније водила такву политику, мада не тако далекосежну, јер мисија за кнеза Рагислава уопште није била прва већ, заправо, једна у низу. Кратка тзв. „латинска легенда” епископа Гаудериха, вели да су пре тога у Цариград дошли легати Хазара с молбом да им се пошаље проповедник. По речима *Ћириловој жиџији*, хазарски посланици су молили да им Грци пошаљу „книжнога мужа”, и обећали да ће примити хришћанску веру после догматских препирки с Јеврејима и Сараценима.

Цар Михаило 860. године шаље Ћирила и Методија Хазарима чија се држава простирала од полуострва Крима до Урала и Каспијског мора. У Херсону, код данашњег Севастопоља, браћа су се дуже задржала, чекајући, вероватно, погодан време за пловидбу Црним морем. Писац Ћириловог житија вели да је Константин у Херсону „научио јеврејске речи и књиге, превео осам делова граматике, те од тога примио веће разумевање”.⁷ Циљ царства био је да се хришћанство постави као брана ширењу јудаизма. Сматра се да је ова мисија била неуспешна, јер је касније хазарски каган успоставио јудаизам као државну религију. Вратили су се необављена посла, али и поред тога, према речима једног савременог писца, „чувши оно, што је било учињено од филозофа у земљи Хазара, кнез је Рагислав послао цару посланика.”⁸ Великоморавски кнез упутио је посланство с поруком како су се словенски народи одрекли паганства и придржавају се хришћанства, али да немају људе који би хришћанске законе ближе објаснили народу на језику који им је разумљив.

Из тога се довољно добро види да се Рагислав обратио римском цару Михаилу не само из религијских и културних разлога већ и државно-политичких. Слобода и самосталност његове кнежевине били су угрожени с једне стране сталним ратовима са немачким царем Лудвигом и све већим културним и црквеним притисцима немачког свештенства. Ми, наравно, не знамо шта су у тренутку позива на нову мисију мислила браћа из Солуна, али сасвим је логично да су трагали за разлозима неуспеха међу Хазарима. Судећи по свему, морали су да закључе да је недостајала

⁷ Владимир Мошин, „Хипотеза Ламанског о хазарској мисији Св. Ћирила”, *Јужнословенски филолој*, Vol. 5–7, Београд 1925–1926, с. 144.

⁸ Исто, с. 150.

нека кључна карика која би превагнула у диспуту с јеврејским теолозима. Та недостајућа карика према ономе што се касније догодило била је ново писмо које би било сидро или корен нове народне вере која је требало да гравитира Константинопољу.

Овакво гледање нас ставља пред нова питања. Римски цар шири хришћанство као државну веру и идеологију и тако поступа сасвим јасно у оквиру империјалне логике. Међутим, оно што збуњује је његова недоследност. Он, прво, у мисију шаље поверенике који су већ претрпели неуспех у арапској и хазарској мисији. Друго, мисионари јеванђељске списе преведене на језик којим се говори у држави Растислава не записују грчким писмом што би било логично и снажно ширење византијског утицаја. Сасвим је логично питање зашто источни Рим није ширио свој империјални утицај тако што би свети списи на словенском језику били писани грчким писмом. То је сасвим могуће и економичније него правити ново писмо. У исто време цар себи прави потенцијално велики проблем одобравајући да се списи запишу на потпуно новом писму. Тиме се јача великоморавска културна аутономија што по природи ствари непосредно ограничава ширење римске културе где је писмо, свакако, један од главних носилаца. Ако то није јасно, сетимо се забране ћириличног писма царице Марије Терезије, као и да је у инвазијама на Србију у Првом и Другом светском рату одмах било забрањивано ћирилично писмо. Дакле, несумњиво, писмо има битну улогу у империјалној логици. Ако је тако, зашто се источни Рим добровољно одриче свог културног утицаја, латентног суверенитета над тим подручјем да би се уместо тога стварало ново писмо? То у познатој историји вероватно нико није радио. Турска, рецимо, када напушта арапско писмо једноставно прелази на латиницу јер нема снагу да створи писмо блиско свом језичком идентитету. Када британска империја, на пример, долази у неко подручје, она не доноси језицима неко ново писмо већ користи своје и уништава постојеће. Има ли нечега неминовнијег?

Овде је по свему судећи реч о нечему што надилази империјалну логику где се народу који има свој језик и техничко писмо, али зачудо нема азбучно писмо, даје ново писмо које графички и фонетски нема много везе са грчким писмом. Зашто источни Рим то ради? Има примера да је средњовековни српски језик исписиван арапским писмом. А и Франци су у првој половини IX века превели неколико светих списа с латинског на словенски језик и исписали их латинским писмом. Уз нека подешавања то је сасвим функционално. Вероватно с обзиром на околности опкољени кнез Растислав не би имао ништа против грчког писма јер би оно показало да се налази под моћном заштитом.

У позадини тога ипак мора да постоји неко уважавање народа који има надмоћно техничко писмо. Таквом народу није било довољно богослужбене списе једноставно превести с грчког на словенски јер то није било довољно ни међу Хазарима. Растислав који је имао слободу да се у латинском окружењу окрене источном Риму морао је имати снажно културно самоодређење које би тешко прихватало хетерономне форме. Да није тако, било би довољно народу којим је владао Растислав дати преведене списе написане на грчком алфabetу.

Зато су се солунска браћа на нови начин припремала за словенску мисију упоредо преводећи свете хришћанске списе, што се код Хазара показало и важним и недовољним, али и стварајући ново писмо у коме ће ти списи бити укореењени. Како уместо имена језика кнеза Растислава имамо низ назива које су домишљали лингвисти да би ствари довели у склад са својим теоријама, писмо Ћирила и Методија има посебан значај јер бар поуздано знамо како је изгледало. Важно је и да нема извештаја о народном отпору прихватању нове културне чињенице какво је писмо, иако би ту морало да буде ломова уколико народ никада није записивао свој језик и који би такву нову културну праксу могао да схвати као ограничење слободног живота и изобличење традиције. Одсуство немира на свој начин говори да ново писмо логично долази на постојећу словесну подлогу и да је могуће да Храбар није најбоље схватио културну антропологију „чрта” и „реза”. Ово су, наравно, само нека могућа размишљања, али у њима ипак имамо чврсту тачку, а то је да су се две мисије, хазарска и словенска, разликовале за чињеницу писма. То се показало као одсудно важан корак.

Оставимо ли историјска нагађања о народу који има језик, али нема писмо, што није немогуће, јер има таквих примера у историји, али није ни вероватно узмемо ли у обзир постојање техничког писма, имамо још једну, надајмо се извесну чињеницу да се у затвореном кругу европске писмености појавило још једно хришћанско писмо: глагољица. То је утолико важније јер најстарији сачувани споменици словенског језика представљају касније преписе, с краја X и XI века, написане различитим азбукама: једни глагољцом, а други ћирилицом. Споменици писани првобитном глагољцом познати су само по једном до два века млађим преписима јер су сви извори темељно уништени што сведочи о преломној важности појаве овог писма. На том релативно чврстом тлу окруженом живим песком непоузданих апокрифа, систематског уништавања изворних рукописа, измењених преписа и превода, идола трга и позоришта, легенди, политика, интереса и лажних вести имамо јединствену прилику да као у каквим условима неког огледа непо-

средно посматрамо како настаје и нестаје писмо. У таквом огледању с извесним изненађењем схватамо да је глагољица заправо једино хришћанско писмо. Док су остала три писма, које су тадашњи теолози сматрали јединим на којима се може ширити реч Божја, настала у давним временима, глагољица се јавила с јасном намером да буде носилац хришћанске идеје и да призива Христову жртву и апотеозу. Нема ни једног другог писма које је настало да би било чист израз хришћанства. Тај хришћански дух четвртог писма и данас се после свега може осетити у ћирилици ма колико потоњим наметнутим реформама била лишена првобитне енергије коју су апостоли писмености унели у њу. Поуздано у томе је да је писменост код Словена повезана с хришћанством. Зато у тренутку када хришћанство нестаје из западних култура, чији језици нису изнутра повезани с њим, словенски свет остаје његова последња одбрана. Ћирилица је на том трагу изложена обезвређивању и затирању јер она није само средство комуникације већ ткиво религије, систем повезивања неба и земље.

IV

Почетком XV века у ћирилици Срба било је 38 слова, 24 презузета из грчког алфабета, 14 створених посебно за српски језик. „Српска ћирилица и њен правопис носе особености које непосредно указују на глагољско порекло српске писмености јер се фонд српске ћирилице образовао према глагољници. Међу њима се нарочито издваја глагољко слово *ђерв*. У класичној старословенској ћирилици није било знака за ово писмо. Има га само српска ћирилица где се јавља као угласто и обло (као чаша) *ђерв*. У глагољници је служило за писање страних речи. За Србе је глас Ђ био обичан и усталио се пре појаве писмености... За глас Ђ у глагољници се употребљавало посебно писмено 'ђерв' које се очувало у ћирилици да би временом у њој добило облик слова П и мало спуштене пречке са кратком усправном цртом, отприлике као окренуто слово Ц... Тако су Срби могли у 10. и 11. веку да доследно преносе глагољски текст ћирилицом. Гласом Ђ српска редакција се издваја од свих осталих редакција старословенског језика, јер су глагољци самостално транскрибовали ћирилицом и самостално нашли знак за глагољско *ђерв*.”⁹ Слово *ђерв* тако је пролаз кроз време, хоризонт словесности који повезује глагољицу и ћирилицу. Оно се једино налази и у глагољским и у српским средњовековним

⁹ Ђорђе Трифуновић, „Ка почецима словенске писмености”, *Ойкривење*, Београд 2001, с. 182.

рукописима, у Хиландарској оснивачкој повељи и Мирослављевом јеванђељу. Кроз ту капију духа и тунел времена који спаја два света пролазе векови и воде од таме заборављања ка светлости сећања.

Када је средњовековна ћирилица политички мотивисаном лингвистичком чистком замењена модерном, веза са глагољицом остала је да виси о танкој нити слова ћ. Изговор за остракизам је била корист која ће се стећи упрошћавањем писма без увиђања да ће се оно тако свести на рушевину без вековима изграђене повезаности о којој сведочи слово ћерв. Слова избачена из српске средњовековне ћирилице су управо она која у себи носе минимум фонетике, али зато у дубљим слојевима чувају идеограмску природу језика која је у глагољци видна, али није схваћена јер би то тражило неки виши ниво разумевања. Екскомуникацијом ових слова ишчупана је душа писму. Зато је прави цинизам оправдавати протеривање слова из азбуке потребом лакоће писања. Као што је то уочио Платон, таштина циника је највећа од свих, а незнање извор свег зла. Знајући то, неки су се низ векова одупирали замени глагољице ћирилицом, потом замени ћирилице њеним упрошћеним фонетским видом без идеограмске основе, али су плиме модернизма, идеологизма, прогресизма све то однеле. Таквом проскрипцијом „непотребних” слова глагољице очуваних у старој ћирилици Краљевина Србија, која је стала иза тога, наставила је својеврсни прогон Ћирила и Методија који данас учествују у културном животу као блиставе фигуре борбе за писмо и религију, али лишени повезаности са својим делом и без моћи да кроз своје изворно писмо нешто кажу савременом човеку.

Аустријска реформа српског језика и писма, коју потписује Вук Караџић, то је још снажније нагласила. Преводећи с немачког Јеванђеље по Јовану, он почетак види као реч, а не као искон слова као Солунска браћа. Слово је писмо, Платон би рекао идеја, а реч је само израз на небу записаног искона који се спушта на земљу. Вук је тако завршна епизода ентропије која је започела још када је глагољица, писмо Ћирила и Методија, замењена у реторти бугарске културне историје ћирилицом. Није то ишло наједном као с политичким наметањем Вукове реформе, већ се глагољица дуго борила и упоредо употребљавала све до XII века када превладава ћирилица. Она је снагу црпела из четрнаест слова укорењених у тоналитету словенског језика, а којих није било ни у грчком, ни у хебрејском, ни у латинском, а ни у коптском и јерменском писму одакле учена браћа преузимају по неки знак, али који у тим језицима имају другачији тонски одзив. Таквим писмом је у најбољој сразмери темперирана тонска хармонија словенског говора и повећавана културна резонанца народа. Треба уочити и да глагољица

открива својим облицима окренутост ка небу јер користи неколико стилизованих знакова којима се у астрономији, односно астрологији означавају планете, чворови или други небески ентитети. Ћирило и Методије су очито имали посебан начин размишљања и можда њихова још увек несагледана порука превазилази не само државне римске интересе. Полихистори таквог животног искуства извесно се нису могли задовољити само да дизајнирају писмена чији би се смисао исцрпео у утилитарности. Свети људи морали су размишљати о светим стварима. Глагољица по својим одликама, видљивим и невидљивим, премаша сва писма која су у том тренутку била у употреби. Она је покушај велике повезаности, стварања писма које би само по себи било религија. Ако им је мисаони углед у томе било неко древно писмо, требало би испитати да ли њихово писмо поред фонетског има и идеограмски карактер, односно да ли се може читати на два начина. Хијероглифско писмо, на пример, прочитано срећним налазом Камена из Розете, исклесано је 196. године, где је исти текст исписан старогрчким и демотским писмом упућивао на исправну претпоставку да је и трећи поред њих, хијероглифски, аналогија прва два. После више од миленијума узалудних напора да се разреши тајна овог писма, Камен из Розете показао је да „мада је хијероглифско писмо крајње сложено у многим својим видовима, основно начело је лако оцртати.”¹⁰ Ово начело могло би се свести на данас лингвистички тешко разумљиво, али филозофски подстицајно правило да „естетско размишљање јесте скоро једино ограничење различитих начина на који се хијероглифски текст може писати”.¹¹ Несумњиво је да глагољица по естетици игре симетрије и хармоније надмашује остала три писма тако да не можемо, а да се не сетимо Лазе Костића који је естетику, односно лепоту видео основом света која се протеже и на језик. Он је, како увиђа Предраг Вукадиновић, схватио да се све у свету догађа само ради лепоте. Јер, сматра Костић, борба са противним елементима ојачала је, очеличила светлу клицу у језику, утабала је све дубље, тим поузданије што можда нехотичније, у душу народа. Светла клица у језику, да се послужимо његовим изразом, заправо је писмо. Слагањем тих светлих клица Камен из Розете могао је да осветли значење старог египатског писма. Он је симбол аналогног поступка који је примењен и када је староперсијски прочитан повезивањем са санскртом, хетитски са акадским, акадски са хебрејским.

¹⁰ Wilkinson, R., *Reading Egyptian Art*, Thames and Hudson, c. 10.

¹¹ Zauzich, K. T., *An Introduction to Ancient Egyptian Writing*, Un. of Texas Press, c. 2.

Аналогним слагањем писама долази се до њиховог значења кроз чије разлике се сагледава идентитет. Очито је да идентитет почива на аналогном повезивању лингвистичке разноврсности. Међутим, што је мање живих језика мања је могућност да се прочитају стара, непозната писма. Отуда могућност декодирања старих писама, без обзира на развој лингвистичких технологија, начелно постаје све оскуднија, јер према *Аџласу угрожених језика у свету* који је објавио Унеско данас се у свету говори око 5.000 до 6.000 језика. Око 32% језика се говори у Азији, 30% у Африци, 19% у Океанији, 15% у Америци и 3% у Европи. Највише језика говори Папуа Нова Гвинеја 847, затим Индонезија 655, Нигерија 376, Индија 309, Аустралија 261, Мексико 230, Камерун 201, Бразил 185, Заир 158, Филипини 153. Али је око 3.000 језика који се данас говоре угрожено, веома угрожено или на умору, док други језици који се данас говоре показују знаке угрожености, оштећења и приближавања фази када ће се суочити са замирањем. Преко 1.000 језика говоре групе од 100 до 1.000 људи, а око 533 групе до 100 људи окружене великим групама које говоре свој језик и притискају мање групе да напусте свој језик. Неповратно на издисају већ је 53 језика, а у овом веку нестаће 90% сада постојећих језика. Тај процес се убрзао у протеклих 300, а нарочито у последњих 100 година.

На нестанак живих језика надовезује се једнако погубан процес настанка вештачких језика који се нуде у устаљеном погрешном начину модерног размишљања као ефикасно средство комуникације. Замена природних језика вештачким програмским писмима битан је процес који обележава савремену лингвистику и који чини немоћним пред старим писмима. Модернизовано, фонетизовано писмо нема довољно моћи да изађе на крај са сложеним древним писмима чији корен је у самој идеограмској природи ствари. Звучи чудно за модернизовану самоувереност, али очито да више не постоји онај основ културне антропологије који је одликовао стара писма. Таквом стању ствари у сусрет долази и чињеница, којом морамо да проширимо наш хоризонт, да постоји значајна аналогија лингвистичке и биолошке разноврсности. То се може уочити и на географској мапи где подручјима са великим лингвистичким диверзитетом одговара велики биодиверзитет. „Подручја са великом разноврсношћу језика, такође, имају изражену разноврсност врста птица и сисара и сви показују сличан однос према подручју, географској ширини, шумским просторностима и максималној надморској висини.”¹² Иако се процена укупног броја

¹² Sutherland, W., Parallel Extinction Risk and Global Distribution of Languages and Species, *Nature* 423, 2002, c. 276.

живих врста креће у распону од 17 до 100 милиона, ипак се може уочити да врсте и језици нестају приближно једнаком брзином. Другим речима, наставимо ли да сечемо храстове, схватили то или не, остаћемо неминовно без језика, да ли преименовањем српског или ропским пресликавањем енглеског, свеједно. Упоредни процеси који сенче токове ишчезавања језика и врста веома су слични. Главни проблем нашег сазнања, каже Коста Стојановић, јесте што се често истим појавама, у разним доменима нашег посматрања, дају разни називи, као и што се истим именом називају појаве различитих суштина.

V

Имајући ово све у виду, одређени аналогни кључ би се можда могао пронаћи и у рукописима исписаним упоредо глагољицом и ћирилицом. Такав спис, који је и непосредни доказ да је глагољица била у употреби међу Србима, и да она јесте српско писмо, јесте глагољски споменик *Маријино јеванђеље* пронађен у манастиру Свете Марије на Светој Гори. Оно је превод четворојеванђеља са грчког и филолог Ватрослав Јагић који га је први описао сматра га најстаријим очуваним делом старе српске књижевности.¹³ Његове штокавске језичке црте казују да је писано крајем X или почетком XI века на простору северног Косова, негде у околини Звечана, како указују лингвистичка истраживања Виктора Савића.

У овом јеванђељу налазе се и ћирилски српскословенски записи из XIV века, а један изгубљени лист допуњен је новим, ћирилским текстом, такође, из XIV века. То значи да се оно користило у српској средини као богослужбена књига, а да су писари знали глагољицу и неколико векова после њеног изласка из опште употребе. Маријино јеванђеље са ћириличним забелешкама на скоро свакој страни могло би да буде схваћено као својеврсни Камен из Розете српске културе, архив који чувајући трагове гласовних појава својствених српским говорима представља чврст темељ повезаности српске писмености и културе. У њему су упоредо дати глагољски и ћирилски текст, а иза тога је познати текст јеванђеља који их обједињава. Види се како се безгласни знаци преводе у гласне, полугласници у вокале и каква изворна тонска енергија покреће српску писменост. Већ тиме што је омогућила исписивање 174 стране *Маријиног јеванђеља*, глагољица је довољно оправдала себе и испунила своју сврху.

¹³ И. В. ягич, Памятникъ глаголической письменности, Мариннское четвероевангеліе : съ примечаніями и приложеніями, Санктпетербургъ, 1883.

Због духовне енергије о којој сведочи *Маријино јеванђеље* смењивање глагољице ћирилицом дуго је трајао. Више поколења прво је знало упоредо оба писма (као Свети Сава), али су претежно користили ћирилицу. После тога су нараштаји лако читали глаголицу, али су писали ћирилицом. То је трајало све до XV века, практично кроз цео средњи век. У једној рукописној целини у манастиру Свете Катарине на Синају налази се зборник житија, слова и апокрифа из XIII века. Испод ћирилског текста види се осмогласник исписан глаголицом.

Српска средњовековна култура снажила се све док су се глаголица и ћирилица држале заједно. Када је та спрега попустила, јавља се све већа ентропија која по природи ствари приморава енергију да се преображава све до коначне топлотне смрти. Константин Филозоф у делу „Сказаније изјављено о писменах” већ уочава да су се српске књиге исквариле и удаљиле од књига „старог извода” рукописа XIII века. Он се згражавао што су се три слова тадашње српске азбуке сасвим изобичајила и што се неколико других непажљиво и нетачно употребљава. Дакле, очито је да већ тада почиње процес разарања писма који је доживео врхунац у XIX веку. Видимо и колико одлучно Константин устаје у одбрану слова која су за њега имала свети карактер. Можемо само да осетимо нелагодност пред таквом бригом о језику, а истовремено и тугу пред бахатошћу реформатора који су у потоњим вековима мноштво слова као лингвистички отпад једноставно избацили из азбуке. Они су, по овешталој метафори с водом коју су сматрали прљавом, избацили и дете јер су одбачени симболи са највише духовног садржаја.

Зато је Константин Филозоф сматрао да би требало забранити преписивање светих књига незналицама, али и децу образовати за писменост. Увиђао је да се висина културе огледа највише у писмености. Дајући упутства за увежбавање акцената Константин наводи како су персијска деца, када су учила певање, најпре учила „глас грома, глас ваздуха, глас птица, глас трубе, течења воде, летења птица, тутња земље, шума, глас човечјег говора”. Ово његово подсећање је од битне важности јер указује на аналогне корене писмености и на важност односа тона и писма.

VI

У овом свету је све у промени, и као што писма настају, тако и нестају. С њима или уз њих или мимо њих нестају и језици који писмима треба да се очувају. Уколико пратимо судбину рада Ћи-

рила и Методија видимо да се глагољица под утицајем грчког писма и историјских околности преобразила у средњовековну ћирилицу, а ова у модернизовану. То нас упућује схватању двоструке природе писма које је чувар сећања, али истовремено и његов губитак. На то нас у Платоновим дијалозима опомиње просветљена Сократова мисао да одбија да пише јер писање исушује памћење. Данас можемо да се непосредно уверимо у истинитост његове тврдње док практично под притиском писма моћ сећања губи снагу и лагано нестаје као памћење. Заправо, основна идеологија модернизма је напуштање сећања и његова замена заборавним памћењем. Отуда се историја, њен просвећени појам, може схватити као писмо. Просвећени мислиоци XVIII века сматрали су да је на писму најбоље поставити линију одбране историје. Све што нема писмо није историја и не може бити тако схваћено. Ни данас нема много одступања од те Мажино линије историјске свести. Сматра се да су сумерско и акадско прва писма настала негде око 3100. године старе ере у подручју између река Еуфрата и Тигра које се назива колевком цивилизације. Просвећени филозофи били су убеђени да се само с писмом рађају астрономија, математика, уметност, медицина с обзиром да су акадски (близак арапском и хебрејском дешифрован у XIX веку) и сумерски (близак језицима америчких староседелаца дешифрован у XX веку) у својим записима покривали све поменуте области културе. Текстови на овим језицима били су, пре свега, обузети дивинацијом, посматрали су у свему омен и сва одступања тумачили као предзнаке.

Сматрало се да се уздицањем писма створен чврст темељ за историју и њену погонску трансмисију: концепте одвојеног ја, модернизације и механизма напретка. Међутим, насупрот таквом оптимизму ипак се ствари данас показују другачијим. Управо оно што се назива развојем и напретком, а што се своди на превладавање фонетске над идеограмском димензијом писма, учинили су да се изгуби додир са посебношћу писмености. То се види у чињеници да постоје стари језици чија писма до данас, уз све напоре, нису дешифрована.

Стога је лингвистичко питање свих питања зашто је модернизованим културама онемогућено читање низа старих писма – као што су, на пример, индуско писмо културе Мохенџо Даро, каријски текстови из Мале Азије, прото-еламитско писмо, микенско линеарно А писмо, кипро-минојско писмо, или непознато писмо из IV века на фрагменту римске опеке из Маргума. Можда је разлог лежи и у неким техничким или историјским проблемима који онемогу-

ћавају њихово читање, али је, пре свега, реч о начелној немогућности схватања писаног текста чији идеограмски код је изгубљен.¹⁴

Овом приликом, наравно, треба да се упитамо о идеограмском коду глаголице који је неком врстом *damnatio memoriae* у складу са интересима потоњих времена на различите начине елиминисан. Историја уосталом има своје разрађене механизме за брисање сећања јер на томе, пре свега, и почива њен ток. Ако би се данас размишљало о реконструкцији кода глаголице, то би, пре свега, почивало на хеуристичким моћима аналогije.

Када на овај начин обухватимо целину модернизованог застаревања свега постојећег, разлог опште саморазорности треба тражити управо у губитку моћи аналогije, поједностављењу писма и следственом упрошћавању когнитивних образаца који га следе. Упрошћено или упропашћено писмо, ове две речи су тако блиске, напад је на сам живот који без разноликости не може да кружи. Ако се писмо сведе на фонетску емпиријску датост, и ако се изгуби из вида оно што се не чује чулима, тада се губи додир са светом и практично нестаје сам свет. Јер свет, како нам каже српски језик, заправо је свест. Писмо на ниским гранама фонетске материјалности природно губи додир са смислом, свест која га следи постаје површнија, пука технологија, тако да неминовно тежи да се разрачуна са словима пригушене звучности. Међутим, у писму је најважније чути оно што се не чује, безвучна слова којима обилује глаголица, као и средњовековна ћирилица. То је као што знамо узнемиравало неуге модернизаторе који нису појмили да је тишина битан део језика, као што се без нуле више не може замислити бројни систем. Управо зато Моцарт каже да музика није у нотама већ у тишини између њих. Тишина управља нотама, као што слова која се не изговарају управљају писмом. Без тишине нема музике, као што без безвучних слова која модулишу звук нема правога писма већ само свођења језика на вокализацију и оне функције које су потребне за споразумевање и надвикивање. Проблем глаголице отуда је сасвим савремен јер својим писменима она чува на најбољи начин музику језика, његов тонус и тоналитет. Та музика се данас изгубила јер за њу су потребна духовна чула иста као за Питагорину и Кеплерову музику сфера која се не слуша ухом већ и умом. Слично говори и Шекспир у *Млејачком шрџовцу*:

¹⁴ Александар Петровић, „Ерос аналогije, писмо и слобода”, *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*, ФИЛУМ, Крагујевац 2012, с. 9

У кога нема музике у души,
Ког склад не дира слатких звукова,
Зрео је тај за подвале, издајства
И разбојништва; тупе су ко ноћ
Његовог духа радње; а ко Ереб
Мрачне у њега склоности: оваквом
Не веруј никад. Слушај музику.¹⁵

Писмо се не може реформисати без осећања за музику. Оно се метафорично може схватити као гравитациона светла клица смисла око кога на путањама музике сфера круже слова као планете. Парадоксално, али истинито, протеривањем беззвучних слова писму и језику је одузета музика, светла клица да би свет постао мрачан као Ереб. Писмо и језик без музике долазе у непријатељски однос где језик под снагом промена и притисака почиње да дивља, јер музика је симбол поретка, и да се излива преко свих граница тако да мора да се вештачки, различитим нормативним правилима враћа у корито до следећег изливања. Језик треба да се огледа у писму, али у њему он постепено губи себе нестајући у одразима којима илузорно покушава да овлада не аналогијама већ правилима. Зато се на писму, сетимо ли се Сократовог упозорења, може градити успешна политика заборава. Глагољица је заборављена у ћирилици, средњовековни српски је заборављен у модернизованом српском, као што је хијероглифски нестао у хијератском, а потом у демотском писму. Дobar пример је латински језик и његово писмо, односно западна римска култура, која је до темеља разорила приступ етрурском тако да данас више не можемо ни да читамо етрурско писмо, иако сачувани споменици јасно говоре да је била реч о високој култури. Иако је мултикултурализам у Риму био начелно подржан владајућом политеистичком религијом, која је у Пантеон прихватала све богове земаља на које се Рим проширио, ни то није помогло етрурској култури и њеном писму да буду сачувани. Слично се догодило и са хијероглифским писмом које се падом Египта под Рим изгубило у само неколико поколења. Рим је очито своју величину великим делом градио на политици заборава у чијем темељу је била латиница као модернизовано старогрчко писмо.

Слична римска културна политика одвија се и данас када у великој брзини принудно прелазимо на дигитално писмо у коме ишчезава аналогна култура. Као резултат тога, одумирање живих

¹⁵ Вилијам Шекспир, „Млетачки трговац”, *Целокућна дела*, том 4, Култура, Београд 1963, с. 104.

језика надомешта се мноштвом вештачких који настају рекомбинацијама бинарног кода. Ови вештачки језици додатно оптерећују и преостале природне језике, јер их пуне терминима искључиво потребним да би описали операције бинарних језика. С друге стране, на сличан начин, нестанак живих врста прати плима све већег броја трансгених, химеричних врста, као и све разуђенији облици виртуалне стварности. У ствари, реч је о једном и јединственом току који добија различита имена према месту на коме се јавља. Писмо се своди на дигиталне иконице које су основ нове неписмености, односно, другим речима, потпуне неповезаности. Можемо да приметимо како технологија дословно гута писмо замењујући га програмским кодовима који се развијају по логици технологије, све мање примећујући човека.¹⁶ Сећање се у дигиталном писму може по вољи учитавати и бристати и више ништа не стоји на путу разорној поплави заборављања у тренутку када се и у основне школе уводи дигитална писменост. Ништа, заправо, боље не брише сећање од дигиталне технологије. Њено писмо настаје да бисмо у крајњој линији, као данас, на крају пута, потпуно изгубили сећање које је привидно сачувано на дисковима бескрајног низа јединица и нула. Зато би било добро у основне школе увести глагољицу као активни противотров садејства ума и руке спрам дигиталне пасивности опсећене свести. Али тројство механизам, модернизам и егоизам радије допушта да пропадне свет.

Писмо треба упркос свему да одржи, као у симболичном Камену из Розете, аналогну повезаност овог света, а не да се јадно врти у шареном калеидоскопу иконица. Оно се данас дигитално трансформише у технологију и више није потребно било какво учење већ је довољно кликтати по иконицама које говоре, а да нисмо ни отворили уста, јер пре него што било шта помислимо иконице искачу заводећи као сирене старе грчке морнаре. Тако да нема потребе ни говорити ни мислити, а у крајњој линији губи се и потреба постојања. Отуда у новом светлу можемо да сагледамо Лајбницово чувено питање *зашићо нешићо, а не радије нишића*. Управо без светле клице писма кроз иконице улазимо у то *радије нишића* или у радовање ничему. С друге стране, да бисмо дали одговор на питање „зашто нешто” на располагању нам је само писмо које има аналогно језгро у коме је априорно схваћен и обухваћен свет. То писмо, у овом случају глагољица, није запис фонетског муцања и преглашавања, с којим се технологија игра по вољи већ,

¹⁶ Александар Петровић, „Сломљени Камен из Розете: ка политици биокултурног диверзитета”, *Језик, књижевност, јолићика*, Филозофски факултет, Ниш 2007, с. 453.

напротив, априорна велика мисао Солунске браће која мисли себе и до које технологија не може да допре. Лаза Костић смотрено упозорава да „по свему се види да ради проницања целе основе нису довољни *Lautgesetze*, закони гласа, но треба узети у помоћ и *Denkgesetze*, законе мисли, а то ће рећи начин мишљења у народу, народни поглед на свет”.¹⁷

Поглед на свет, аналогно језгро, светла клица писма Тирила и Методија је хришћанство као космички смисао личности која страда у историји и тако превазилази емпиријску раван општења. То је идеја повезаности свега, интелигибилности која у писму и као писмо схвата и покреће себе. Оно што нам очигледно показују Тирило и Методије је да је писмо, заправо, спој језика и идеје чему не претходи вокализација већ из чега она исходи. У почетку је, како они преводe Јеванђеље по Јовану, било слово по коме тек следи реч. У томе можда и лежи одговор на питање које смо поставили на почетку – зашто писмо, а не радије само језик. Солунска браћа су нам по први пут рекла да у искони беше слово. То није само превод грчког *λόγος* већ истинско тумачење. Када схватимо слово, разумели смо и писмо. Слово је симбол исконског једног које је целина. У њему се огледа Бог са собом и светом, оно је нека врста огледала у коме се светлост одбија од себе. То значи да нема искуственог одговора зашто писмо. Појава писма се уз најбољу вољу не може схватити с тла историје јер свако такво тумачење завршава у непремостивим противречностима. Мора се прихватити да је писмо ствар по себи која се не може дедуковати из историјског тока, из „развоја” или „функције” или „користи”. То је узалудан напор јер како год да му приђемо из тих углова не види се његова узрочност већ се мора прибећи трансценденталној стварности. То је много теоријски поштеније без обзира што у „самоскривљеној незрелости” историја покушава да писмо изведе из себе. Историјом се заиста све може објаснити, али је управо због тога обим њеног појма преширок, а стога садржај готово празан. То је једноставно логичка неминовност, а сам појам историје у себи садржи тешко видљиву, али разорну логичку грешку. Писмо одвојено од трансценденталног духа, сведено на корист споразумевања или памћења, постаје технологија. Технологија, да то кратко кажемо, све је оно лишено истине и све оно што ми више нисмо. Технологија је, заправо, радост ничега.

Због свега тога сада и овде има пуно разлога да мислимо о браћи из Солуна и њиховом подвигу који се уздигао изнад империјалне логике и учинио да пишемо својим писмом. Управо та независност

¹⁷ Лаза Костић, „Основа лепоте”, *Оледи*, Београд: Нолит, 1965, с. 77.

и слобода које то писмо доноси и данас је исти проблем као и онда и зато је окружено истим историјским натезањима која се од времена његовог настанка уопште нису променила. Глагољица никако није мртво слово на папиру већ је довољно жива да се на њој и даље прелама хиљадугодишња историја као и у тренутку њеног настанка. То се видело већ 1880. када је папа Лав XIII враћа у историјску арену покушавајући да придобије Словене енцикликом *Grande munus*. У њој се позива на повезаност римске цркве и словенских народа која треба да се потврди прославом миленијума од деловања Ћирила и Методија. Упоредо са тим, и словенски свет слави дело Ћирила и Методија као последњи тренутак када је цео словенски свет био заједно пре него што је неким његовим деловима била наметнута латиница. Изнад свих контроверзи писмо Ћирила и Методија нас спаја са средиштем космичке драме постајања и нестајања. Наравно, то није ни историјско ни модерно становиште, јер услов и једног и другог јесте воља за заборав, али управо тако у противставу долазимо до сећања. Дело Ћирила и Методија није историјска старина већ опомена која данас језгровито схваћена добија на важности док тонемо у мрак дигиталне неписмености лишене аналогија и повезаности. Одбранити свет значи руком нацртати скицу на песку. Глагољица и јесте скица на песку времена које нема трага о почетку нити изгледа за крај.

(Беседа одржана у Матици српској 24. маја 2021. поводом обележавања
Дана словенске писмености)

Др Александар Ж. Петровић
Професор културне антропологије и
теорије културе и цивилизације
Филолошки факултет, Универзитет у Београду
petralist@gmail.com